

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Р. Ю. Васильєва

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО
ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ
ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

(методичні рекомендації)

**Вид-во ЖДУ імені Івана Франка
Житомир
2010**

УДК 378.091.2+373.5.015.311:[614.8+379.8]

ББК

В

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка від (протокол №)

Рецензенти:

О. Є. Антонова завідувач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, доцент.

Т. М. Смагіна кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Л. В. Орчинська, методист з безпеки життєдіяльності Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Житомирської області.

Васильєва Р.Ю.

Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності. Методичні рекомендації. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – 74с., іл.

У рекомендаціях висвітлюється сутність понять та методів формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності, що підлягають освоєнню майбутніми вчителями у процесі їх діяльнісної підготовки.

У вступі подано основні поняття та етапи формування безпечної поведінки підлітків, а також методичні рекомендації до організації та проведення курсу підготовки.

У структурі кожної практичної роботи виділено теоретичний, практичний блоки, блок контролю та самоконтролю та професійно-педагогічних рис. Теоретичний блок містить основні відомості стосовно теми вивчення (означення, класифікації, принципи, умови реалізації тощо). Практичний – проблемні питання на рівні пізнання, розуміння, застосування, аналізу, синтезу та оцінки та практичні завдання, що спрямовані на оволодіння гностичними, проектувальними, конструктивними, організаторськими, комунікативними вміннями до зазначеної діяльності. Контролю та самоконтролю – тестові завдання до теми, що вивчається. В останньому блоці визначені особистісні риси майбутнього вчителя, які розвиваються при вивченні теми практичної роботи.

ВСТУП

Одним з пріоритетів системи освіти в Україні, згідно із законом України „Про освіту”, Національною Доктриною розвитку освіти в Україні, Концепцією виховання дітей і молоді в національній системі освіти, Національною програмою „Діти України”, Законом України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, Державною програмою подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 роки та іншими державними нормативними документами, є формування безпечної поведінки підростаючого покоління, навичок дій в небезпечних ситуаціях різного походження, стійких мотивацій на необхідність безпечної життєдіяльності та здорового способу життя. У 1992 р. Україна підтримала Концепцію ООН про сталий людський розвиток (Sustainable Human Development, Ріо-де-Жанейро, 1992) як напрям дій у XXI столітті, що набуває статусу концептуальної, теоретико-методологічної основи рішень про необхідність виходу цивілізації на рівень збалансованого розвитку. Програмним для країни став також підсумковий документ „Світ, сприятливий для дітей” спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН у 2002 р. В ньому прийнято план дій відносно створення світу, безпечного для дітей, і визначено завдання щодо забезпечення права кожної дитини на життя та охорону здоров'я. Відбувається пошук шляхів щодо визначення основних орієнтирів людського розвитку, яки відображають гуманітарний потенціал суспільства і характеризуються відповідним рівнем освіти, тривалістю і якістю життя людей тощо. Провідна роль у вирішенні зазначеної проблеми належить учителю, який усвідомлює необхідність цілеспрямованої діяльності щодо збереження життя й зміцнення здоров'я своїх учнів, спроможний ефективно сприяти формуванню безпечної поведінки підростаючого покоління. З введенням у шкільні навчальні плани курсу „Основи безпеки життєдіяльності” та „Основи здоров'я” доцільно зосередити увагу на підготовці вчителя, що володіє необхідною професійною компетентністю для педагогічної діяльності щодо формування безпечної поведінки підлітків.

Дослідження особливостей поведінки школярів в умовах небезпечних ситуацій вказує на особливі проблеми. Стурбованість викликає стан дитячого травматизму, адже тільки за останні три роки загинуло близько 5 тисяч дітей у віці до 14 років, що складає 2,4% від загальної кількості загиблих від нещасних випадків зі смертельними наслідками. За оцінками фахівців, побутовий травматизм є основною причиною смерті дітей в Україні. Середній коефіцієнт дитячої смертності по Україні складає 3,24 на 100 тисяч дітей та на 3,05 відсотка збільшився порівняно з попереднім роком (3,14%). У структурі смертей від нещасних випадків вихованців, учнів у побуті за 9 місяців 2008 року найпоширенішими причинами були: дорожньо-транспортні пригоди – 27% (загинуло 179 дітей), утоплення – 24% (загинуло 156 дітей), самогубство – 14% (загинула 91 дитина), падіння, обвали – 5% (загинуло 33 дитини), вбивства – 4% (загинуло 27 дітей). Зниження соціальних установ в сім'ї безпосередньо впливає на поведінку дітей. Так, тільки за останні п'ять років унаслідок самогубства та самоушкодження пішло з життя 597 осіб шкільного віку, а через порушення

дітьми правил дорожнього руху загинуло 1394 дитини. Основними причинами загибелі учнів, студентів на воді є грубе порушення правил безпечної поведінки та пустощі (55,6% від усіх загиблих). Залишаються актуальними аспекти становлення фізіологічного, психічного та соціального здоров'я. Посилаючись на відповідні дослідження, варто зазначити наступне: 90% представників молодого покоління мають певні захворювання, починаючи з проявів сколіозу і закінчуючи психічними розладами; у 40% першокласників фіксують варіанти стресу; 17% старшокласників реєструють свої відношення з батьками як негативні. Знання небезпек техногенного середовища залишаються на низькому рівні.

Для розв'язання даної проблеми запропонована технологія підготовки вчителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності. Вона передбачає реалізацію ціле-мотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, контрольно-оцінного та результативного компонентів.

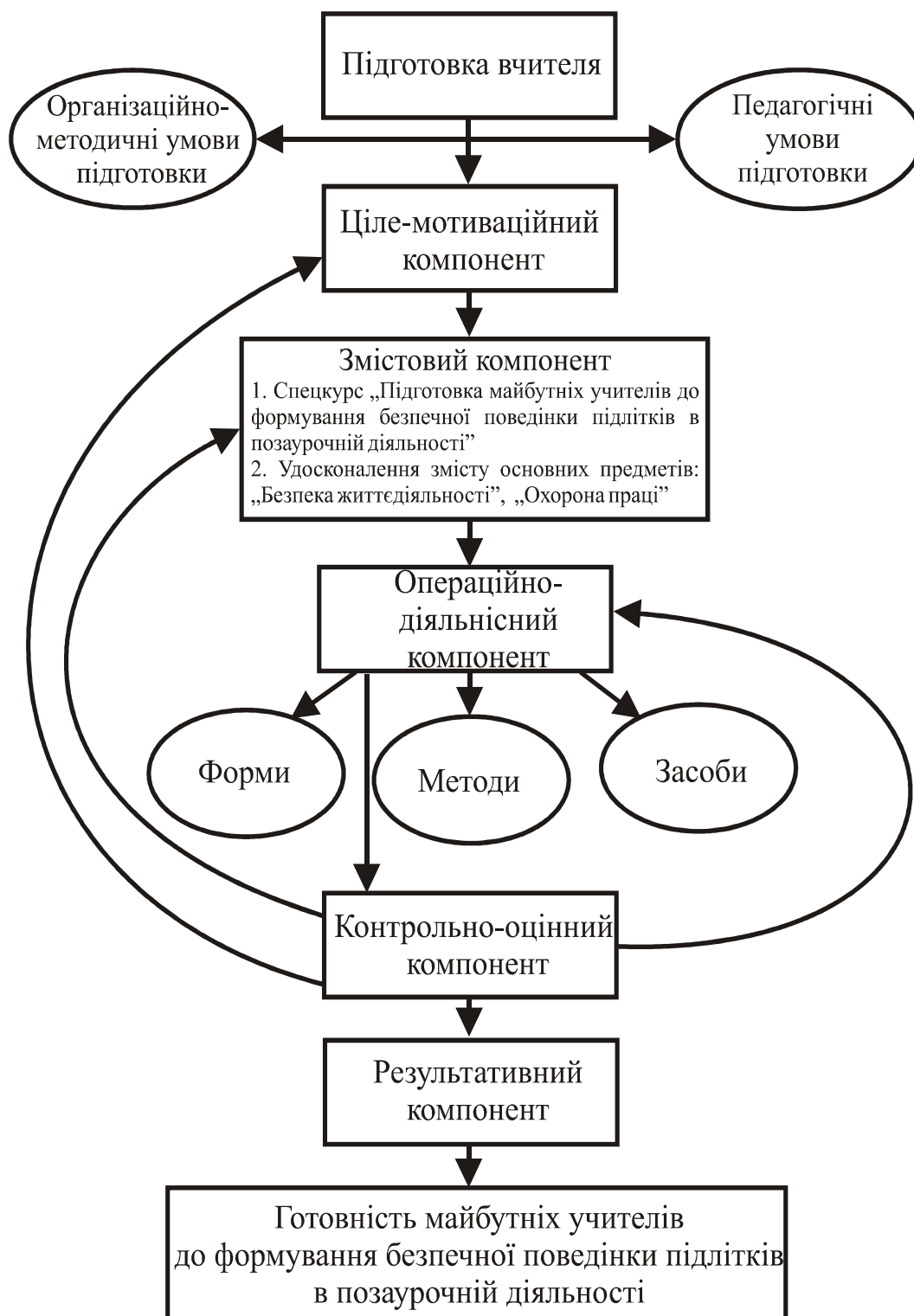
Ціле-мотиваційний компонент передбачає орієнтацію на роль та місце позаурочної діяльності в процесі формування безпечної поведінки підлітків та проектування цілей та завдань на підготовку майбутніх учителів. Зазначений компонент спонукає студентів до оволодіння знаннями і способами діагностики типу поведінки підлітка, формування безпечної поведінки та організації позаурочної діяльності, стимулює вольові зусилля щодо подолання труднощів, що виникають під час практики.

Операційно-діяльнісний компонент визначає й характеризує основні засоби, форми та методи діяльності як викладача, так і студента, спрямовані на більш ефективне досягнення мети та завдань щодо готовності майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків в позаурочній діяльності. Серед них: тренінгові ігри, ділові ігри, аналіз та вирішення конкретних ситуацій, розв'язання графічних завдань, завдання дослідницького характеру, проекти тощо.

Контрольно-оцінний компонент характеризує оцінку, контроль, самооцінку і самоконтроль рівня підготовки студентів до визначеної діяльності з метою їх аналізу та відповідної корекції процесу підготовки учителів до формування безпечної поведінки підлітків. Зміст компоненту включає методи оцінки рівня підготовки до позаурочної роботи з безпеки життєдіяльності, виявлення недоліків підготовки студентів для подальшої корекції (розв'язування педагогічних задач, графічних задач, анкетування, спостереження, бесіди, тестові завдання).

Результативний компонент зумовлюється рівнем сформованості готовності студентів до формування безпечної поведінки підлітків, який проявляється через сукупність розглянутих вище компонентів, а саме: ціле-мотиваційного, змістовного, операційно-діяльнісного, контрольно-оцінного.

Для поглибленого вивчення майбутніми вчителями проблеми формування безпечної поведінки в позаурочній діяльності розроблено спеціальний курс „Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків в позаурочній діяльності”, який вивчають студенти V курсу. Він викладається у 9 семестрі, для його вивчення відводиться 36 годин: лекції – 10 год., семінари – 10 год., самостійна робота – 16 год.

Технологія підготовки майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності

Тематичне планування

Теми	Кількість годин для денної форми навчання:				
	у тому числі				
	Всього	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Форма контролю
Тема 1. Теоретичні основи позаурочної роботи.	4	2		2	Тест
Тема 2. Безпечна поведінка підлітків, її діагностика та формування в позаурочній діяльності.	2	2		2	Повідомлення
Тема 3. Організація і методичні особливості групової та масової позаурочної діяльності.	8	2	2	4	Аналіз досвіду
Тема 4. Організація та проведення індивідуальної позаурочної діяльності	8	2	2	4	Аналіз досвіду
Тема 5. Інноваційні та активні форми організації позаурочної роботи з безпеки життєдіяльності.	2	2	6	4	Контрольна робота
Всього:	36	10	10	16	

Програма побудована відповідно до принципів науковості та об'єктивності у підходах до розгляду формування безпечної поведінки; інтеграції педагогічних, психологічних знань та знань з питань безпеки; єдності теорії та практики, з урахуванням регіональних вимог, типових небезпечних ситуацій та особливостей поведінки при їх прояві.

При відборі змісту спецкурсу ми ґрунтувались на системі критеріїв, розроблених Ю.К. Бабанським:

- 1) критерій цілісного відображення в змісті освітніх задач формування всебічно розвинутої особистості;
- 2) критерій високої науковості та практичної значимості змісту, що включається в основи наук;
- 3) критерій відповідності змісту реальним навчальним можливостям студентів;
- 4) критерій відповідності об'єму і змісту курсу наявному часу на його вивчення;
- 5) критерій урахування міжнародного досвіду побудови змісту подібних курсів;
- 6) критерій відповідності змісту наявному учбово-методичному, учбово-матеріальному забезпеченню.

Зміст програми складається з двох частин. Перші дві теми ознайомлюють студентів із базовими поняттями проблеми, до яких в першу чергу належать такі категорії як „безпечна поведінка”, формування безпечної поведінки підлітків. Наступні теми ознайомлюють студентів з особливостями організації індивідуальної, групової та масової позаурочної діяльності з питань безпеки; превентивним та уповноважувальним підходами до формування безпечної поведінки підлітків; активними методами навчання та інноваційними технологіями, що доцільно використовувати в позаурочній діяльності при формуванні безпечної поведінки підлітків. Одночасно студенти знайомляться з методами вивчення поведінки підлітків: вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, вивчення першоджерел, вивчення шкільної документації, тестування, анкетування, спостереження, аналізу та контролю ефективності діяльності учителя по формуванню безпечної поведінки підлітків.

З огляду на те, що одним з напрямів освітніх реформ, котрі проводяться в нашій державі, є підготовка дитини до безпечного життя і діяльності, формуванню навичок поведінки в небезпечних ситуаціях, виникає необхідність розглянути таке поняття, як „формування безпечної поведінки підлітків”.

Впродовж століть безпека вважалася, перш за все, безпекою нації або держави; зараз же концепція безпеки передбачає безпеку власного існування, стабільність життєзабезпечення, впевненість у завтрашньому дні, прагнення уникнути несправедливості, гарантію зайнятості, страхування від нещасного випадку тощо, тобто звертає увагу на безпеку людини.

Безпека людини – це поняття, що відображає саму суть людського життя, її ментальні, соціальні і духовні надбання. На наш погляд, важливим є визначення безпеки життя людини як стану її повного фізичного, соціального й духовного благополуччя, що визначається внутрішніми (спадковість, фізичне й психічне здоров’я) і зовнішніми (навколишнє природне, антропогенне, техногенне, соціальне середовище) чинниками.

На наш погляд, важливим є визначення безпеки життя людини як стану її повного фізичного, соціального й духовного благополуччя, що визначається внутрішніми (спадковість, фізичне й психічне здоров’я) і зовнішніми (навколишнє природне, антропогенне, техногенне, соціальне середовище) чинниками.

У програмних документах, так і в дослідженнях із проблеми безпеки життєдіяльності людини, широко використовується поняття „безпечна поведінка”.

Безпечна поведінка як своєрідну активність, що не несе в собі небезпеки, захищає людину від небезпеки; не завдає шкоди особистості й природі.

Безпечна поведінка підлітків розглядається через поняття „особистісне ставлення до небезпеки”, що визначає емоційне сприйняття індивідом загрози (емоційний компонент), що заломлюється крізь призму оцінки ймовірності негативних наслідків (когнітивний компонент) та власної можливості контролювати ситуацію (поведінковий компонент).

Безпечна поведінка як специфічна форма реалізації суб'єкта, що виражена в системі дій або вчинків, спрямованих на забезпечення оптимального рівня захищеності у всіх сферах життєдіяльності.

На основі проведеного аналізу „безпечна поведінка” визначається як система дій або вчинків особистості, спрямованих на забезпечення оптимального рівня її захищеності у всіх сферах життєдіяльності, що характеризує загальне ставлення людини як до власної безпеки та життя і здоров'я, так і оточуючих, екологічно безпечного природного середовища.

У сучасному суспільстві поведінка повинна відповідати двом критеріям: ефективності та етичності. **Етичність поведінки** проявляється у відповідності її вимогам моралі. Така поведінка не завдає шкоди іншим особистостям, не ускладнює задоволення ними своїх потреб. **Ефективність поведінки** визначається через порівняння двох видів поведінки: ініціативну та шаблонну. Він характеризує наступні риси ініціативної поведінки: різноманітність; швидкість, гнучкість, переключення с одного способу дії на інший; врахування ситуації і її динаміки, здатність індивіда пристосовувати свої дії до ситуації; здатність діяти на основі прогнозування, тобто на випередження; здатність діяти на повну силу, не зупинятися перед труднощами; здатність доводити до кінця розпочату справу; чітка цілеорієнтованість поведінки.

Варте уваги дослідження О.В.Вдовиченко щодо основних чинників виникнення ризику у людини. Він виділяє особистісний, ситуаційний, соціальний, мотиваційний, інтелектуальний чинники ризику. Особистісний чинник ризику визначається особливою властивістю людини – її „схильністю до ризику”. Це індивідуальна властивість, що розрізняє поведінку людей при вирішенні завдань одного типу. Є особистості, які незалежно від середовища та умов життя поведуться однаково. Для такого типу людей ризик є наголою.

Г.Ю. Айзенк визначає схильність до ризику як схильність до пошуку сильних відчуттів. Ю. Козелецький зараховує схильність до ризику до особистісних рис. На їх думку саме генеральна схильність до ризику спричиняє вибір більш ризикованих способів виходу з небезпечної ситуації.

Ситуаційний чинник проявляється в понятті „готовність до ризику”. На думку П. Вайнцвайга така готовність, як характерологічна складова „хоробрості”, дає можливість людині діяти відповідно до своїх переконань. Готовність до ризику розглядається психологами як вміння особистості йти на ризик тільки у випадку потреби самоствердження, підняття свого престижу серед однолітків, матеріального заохочення або почуття обов'язку тощо. Соціальний чинник визначає належність особистості до певної соціальної групи або колективу, враховує особисті та групові інтереси, потреби. Він характеризує організаційну структуру і взаємні стосунки між членами групи. Мотиваційний чинник характеризує прояв в особистості тенденції до ризику в умовах вільного вибору шляхів розв'язання різних завдань; з'ясування зв'язку між рисами і якостями людини, її темпераментом, мотивами поведінки з одного боку, й підвищеною або зниженою схильністю до ризику з іншого. Інтелектуальний чинник характеризує специфіку селективного мислення

людини і виражається поняттям „пізнавальний ризик”. Виділяють два варіанти такого ризику. В першому варіанті ризик полягає в тому, що одержаної інформації недостатньо для відкидання інших гіпотез, а виграш – у знайдені відповіді більш коротшим шляхом, ніж у разі отримання повної інформації. Другий варіант проявляється в тому, що людина свідомо іде на програш, щоб отримати більше інформації. Зазначимо, що дослідження взаємозв’язку вибору шляхів розв’язання різних ситуаційних завдань підлітками та схильності і готовності до ризику доводить вплив останніх на тип поведінки підлітка.

Психологічні особливості підліткового віку характеризуються нестійкою емоційною сферою, самоствердженням самостійності й індивідуальності, виникненням складності у взаємовідносинах зі старшими (негативізм, впертість), формуванням самооцінки, характеру, можливістю виникнення акцентуацій характеру і дезадаптивних форм поведінки; формуванням власних поглядів, наявністю високої навіюваності по відношенню до однолітків, появою сексуальних потягів до протилежної статі, формуванням самосвідомості та егоцентричності, виникненням надмірної втомлюваності й імпульсивності, а також схильності до ризику, агресивності як засобів самоствердження. „Підлітковий комплекс” у поєднанні з незрілістю інтелекту і моральних устоїв сприяє формуванню поведінкових порушень. Це визначає необхідність формування безпечної поведінки саме в підлітковому віці.

Процес формування зазначеної поведінки визначає наступні компоненти:

1. Суб’єкти формування (підлітки загальноосвітніх шкіл);
2. Суб’єкти, що здійснюють формування (заступник директора з виховної роботи, викладач-організатор, учитель фізкультури, педагог-психолог, педагог-організатор, соціальний педагог);
3. Суб’єкти, що представляють соціальні інститути суспільства, додатково залучені загальноосвітньою школою для формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності: міністерства й відомства, діяльність яких пов’язана із забезпеченням безпеки, громадські організації, позашкільні заклади освіти, родина;
4. Мета – формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності;
5. Завдання – створення педагогічних умов для успішного формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності;
6. Принципи реалізації моделі: системності, гуманізму, комплексності, особисто-орієнтованого підходу, ціннісного відношення до особистості кожного підлітка;
7. Функції: діагностична, виховна, навчальна, розвиваюча, оздоровча;
8. Структурні елементи моделі:
матеріальне забезпечення (історико-культурні об’єкти, матеріально-технічні об’єкти, добутки літератури й мистецтва, засоби масової комунікації);
освітньо-виховний потенціал (наявність концептуальних науково-

теоретичних розробок і практичних програм здійснення навчання й виховання, наявність інноваційного педагогічного досвіду, практичної реалізації функцій формування безпечного поводження підлітків у позаурочному навчально-виховному й соціалізаційному процесі становлення готовності підлітка до безпечного поводження);

організаційно-технологічна реалізація (комплекс дій по здійсненню програмних заходів з наступною діагностикою їхньої результативності, відстеженням і коректуванням новоутворень особистості підлітка);

9. Зміст моделі включає:

технологічний алгоритм взаємодії між всіма суб'єктами формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності;

перелік необхідних підліткові знань, умінь, навичок і якостей особистості для реалізації безпечної поведінки;

основні етапи функціонування моделі.

Етапи функціонування моделі проходить чотири фази. *Перша фаза (стихійно-адаптаційна)* характеризується низкою психічною стійкістю, невпевненістю у виборі стратегії поведінки в небезпечних ситуаціях, сам вибір здійснюється методом проб і помилок, випадковість та оточення відіграють вирішальну роль. *Друга фаза (стимульно-формуєча)* виявляється у копіюванні стилів життя та діяльності інших, шаблонності поведінки, у повній мірі не усвідомлюється вплив власної поведінки на рівень ризику в процесі діяльності. *Третя фаза (потребово-мотиваційна)* визначається формуванням власної системи поглядів, переконань та відповідною безпечною поведінкою, теоретичні знання використовуються не по шаблону, а інтерпретуються в залежності від ситуації, власних потреб, інтересів і досвіду. На даному етапі створюється обернений зв'язок між знаннями, переконаннями та вірою в досягненні мети. *Четверта фаза (самоактуалізаційна)* передбачає достатньо стійкий світогляд, високий рівень інтелектуальної активності, здатність враховувати наслідки прийнятих рішень, прогнозувати розвиток небезпечної ситуації в залежності від зміни умов та власної поведінки

На основі сутності й специфіки культурологічного підходу до формування безпечної поведінки виділені критерії й визначені показники готовності підлітків до безпечної поведінки:

когнітивний (наявність знань про способи безпечного поводження, пізнавальна активність, аналітичний стиль мислення);

потребово-мотиваційний (спрямованість і мотивація підлітків на безпечну поведінку, потреба й бажання підлітків у забезпеченні особистої й суспільної безпеки, рівень внутрішньої мотивації учнів до підготовки й самопідготовки в області безпеки);

діяльнісно-практичний (навички, уміння, необхідні для реалізації безпечного поводження, фізична підготовленість, нервово-психологічна стійкість, рівень тривожності як показник розвитку впевненості підлітків, реалізація безпечного поводження в повсякденному житті);

творчий (здатність до бачення проблем, нестандартність мислення, здатність до інновацій).

Ряд дослідників виокремлює чотири етапи у формуванні безпечної поведінки. **Першим етапом** формування є ознайомлення дітей із загальними нормами, алгоритмами, правилами безпечної поведінки. Учень має знати як потрібно себе поводити в небезпечних ситуаціях і чому саме так. **Другий етап** – етап формування ставлень. Вчителю необхідно викликати позитивне ставлення учнів до норм і правил безпечної життєдіяльності, сприяти готовності дитини сприйняти їх як значущі для себе. **Третій етап** – етап формування поглядів і переконань. Цей етап характеризується сприйняттям і перетворенням норм, правил безпеки, алгоритмів дій в особисте надбання. **Четвертий етап** передбачає формування спрямованості особистості.

На основі проведеного аналізу, формування безпечної поведінки підлітків визначимо як активний педагогічний процес, спрямований на поступову побудову системи свідомих дій і вчинків підлітків, що забезпечують оптимальний рівень захищеності у всіх сферах життєдіяльності. Зазначене дає змогу зробити висновок, що формування безпечної поведінки підлітків проходить такі стадії:

- уявлення про небезпеки, що можуть виникати навколо підлітків та про правила поведінки у різноманітних небезпечних ситуаціях і їх попередження;
- оволодіння моделями безпечної поведінки, а саме: визначення небезпеки, аналіз її рівня, прийняття рішення відносно алгоритму дій та свідомі дії для її відвертання або зменшення;
- удосконалення та створення моделей поведінки з урахуванням власних фізичних, психологічних можливостей, досвіду, вмінь та можливостей зміни умов життєвого середовища.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАУРОЧНИХ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ.....	Ошибка! Закладка не определена.
ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗРОБКА ЗМІСТУ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР І ВИЗНАЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У РІЗНИХ ВИДАХ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	Ошибка! Закладка не определена.
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ	Ошибка! Закладка не определена.
СКЛАДАННЯ ПЛАНІВ ТА РОЗРОБКА ПОЗАУРОЧНИХ ПРОЕКТІВ СПРЯМОВАНИХ НА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	Ошибка! Закладка не определена.
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	Ошибка! Закладка не определена.